

Ayasofya Camii - Enez / Edirne

vayete göre Balkan Harbi'nde minaresi de yıktırılmıştır. Birkaç defa tamiri için teşebbüslerde bulunulduğu ve keşfi yapıldığı halde 1962'deki ziyaretimizde tehlikeyi önleyici hiçbir tedbir alınmamış olmasına rağmen Enez'deki tek cami olduğundan ibadete açık bulunuyordu. Fakat tarihî yapı birkaç yıl sonra tamamen çökmüştür. Bugün duvarlarının bir kısmı ayakta olmakla birlikte mimari özelliklerini kaybetmiş bir yıkıntı halindedir.

Enez Ayasofyası çok büyük ölçüde bir Yunan haçı planlı yapı olarak inşa edilmişti. Son Bizans devrinde batı tarafına pâyve ve sütunlarla bölünmüş kemerli bir cephe teşkil eden bir dış narteks eklenmişti. Bilinmeyen bir devirde kubbe yıkılmış olduğundan kubbe boşluğu ahşap bir tavanla kapatılmış, bütün binanın üstü kiremitle örtülmüştü. Mihrap güney duvarına inşa edilmiş, kesme taştan olan minare ise güneydoğusunda ana apsis ile yan apsis arasında yapılmıştır. 1962'de minarenin kürsü ve pabuç kısımları ile gövdesinin bir parçası duruyordu. İçeride duvarlarda, kemer-

lerde ve kubbe yerindeki ahşap tavan-da XIX. yüzyılda yapıldığı tahmin edilen kalem işi nakışlar vardı. Ayrıca kubbe eteğini çepeçevre dolaşan bir âyetin kâlintıları da görülebiliyordu.

BİBLİYOGRAFYA :

BA, MAD, nr. 3882, s. 255; Ayverdi, *Fâtih Devri Mi'mârîsî*, s. 271-272 (yıkıldıktan sonraki resimler); Muzaffer Erdoğan, "Osmanlı Mi'marî Tarihinin Arşiv Kaynakları", *TD*, III (1953), s. 101, 111; Muzaffer Batur, "Enez", *Arkitekt*, sy. 305, İstanbul 1961, s. 173-176, 186; H. Başalan, "Enez Alâka Bekliyor", *a.e.*, sy. 306 (1962), s. 36-38; Semavi Eyice, "Türkiye Trakyasında İncelemelerden Notlar I: Trakya'da Bizans Devrine Ait Eserler", *TTK Belleten*, XXXIII/131 (1969), s. 351-354, rs. 81-101.

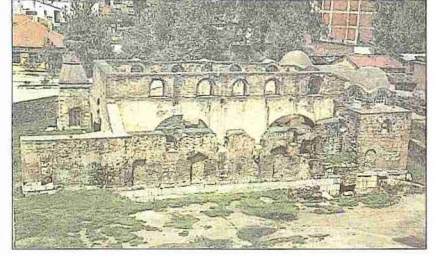
SEMAVİ EYİCE

AYASOFYA CAMİİ

İznik'te

fetihten sonra kiliseden çevrilen cami.

Orhan Gazi tarafından 1331 yılında fethedilen İznik'te şehrin büyük kilisesi derhal camiye çevrilmişti. Şehrin tam ortasında bulunan bu mâbed tarihlere Ayasofya adıyla geçmiştir. Orhan Gazi bu vakfının yanında bir de medrese kurmuştu. Nitekim Âşıkpaşazâde, Orhan Gazi'nin bir ulu kiliseyi cami, bir manastırı da medrese yaptığını bildirmektedir. *Tuhfetü'l-mi'mârîn*'de ise bu mâbed Câmi-i Atîk olarak kayıtlıdır. Kiliselikten çıkarılıp cami yapıldığında fazla bir değişikliğe uğramadığı tahmin edilen Ayasofya'nın Kanûnî Sultan Süleyman devrinde bir yangın sonucu harap olması üzerine, devrin hassa başmimarı Koca Sinan tarafından büyük ölçüde mimarisi de değiştirilerek tamir ve ihya

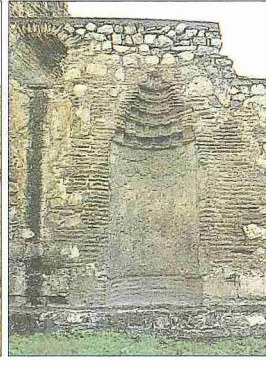
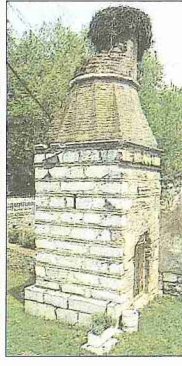
Ayasofya Camii - İznik / Bursa

edilmiştir. Bu hususta açık kayıtlar Mimar Sinan'ın eserleri hakkında bilgi veren çeşitli tezkirelerde de yer almaktadır. Bugün alt kısmı görülen minarenin de bu tamir sırasında yapıldığı anlaşılmaktadır. Evliya Çelebi 1058'de (1648) İznik'e uğradığında gördüğü Ayasofya'yı, "çarşı içinde üzeri kurşun örtülü, bir minareli büyük bir mâbed" olarak tarif ettikten sonra buranın yandığını ve Kanûnî Sultan Süleyman tarafından Mimar Sinan'a tamir ettirildiğini belirtir. İznik Ayasofyası'nın ikinci defa harap oluşunun sebebi ve kesin tarihi bilinmemektedir. Fakat İznik'ten geçen yabancı seyahatçıların ifadelerinden, XVIII. yüzyılın sonları ve XIX. yüzyılın başlarında caminin harap ve terk edilmiş durumda olduğu öğrenilmektedir. Nitekim J. von Hammer 1804 yılında İznik'e uğradığında Ayasofya'yı harap ve yarı yıkık durumda bulmuştur. Bu bilgiye göre mâbed hiç değilse XVIII. yüzyılın ikinci yarısından itibaren terk edilmiş olmalıdır. Bu bakımsızlık iki yüzyıl aşkın bir süre devam etmiş, Ayasofya'nın içi yeşillikler ve sarmasıklarla kaplanmıştı. 1935'lerde Alman Arkeoloji Enstitüsü uzmanları bazı sondajlar yapmışlar, 1953'te içindeki kalın toprak tabakası müzeler idaresince kaldırılmıştır. Son yıllarda duvarlarda bazı takviyeler yapılmış, içi ve etrafı temizlenmiş ve bina öylece muhafaza altına alınmıştır.

Ayasofya, belki Roma çağına ait eski bir yapının temelleri üstünde V-VI. yüzyıllarda yapılmış bir bazilikadır. XI. yüzyılda büyük ölçüde değişikliğe uğramış, üç sahnı ayıran sütunların yerine üçüz kemerler ve pâyeler yapılmıştır. Büyük bir ihtimalle, içinde bugün görülen döşeme mozaïği de bu sırada meydana getirilmiş olmalıdır. Mimar Sinan tarafından değişiklikler yapılırken güney tarafı sağ sahnın köşesine bir mihrap yerleştirilmiş, içerideki kemerler ve bunla-

Enez
Ayasofya
Camii'nin
minberiyle
pandantiflerinden
birinde
bugün
kaybolmuş
olan kalem
işleri
(S. Eyice
arşivi)

İznik Ayasofya Camii'nin Mimar Sinan tarafından yapılan geniş kemerleri, minaresinin kalıntısı ve mihrabı

rın dayandığı sütunlar kaldırılarak geniş açıklıklı büyük kemerler yapılmış, böylece namaz saflarının mihrabı görebilmesi sağlanmıştır. Bazilikalarda usulden olduğu gibi mâbedin üstü ahşap çatılarla örtülü idi. XVI. yüzyılda yanması ve XVIII. yüzyıl sonlarında harap olması da böyle bir çatının korunması ve yenilenmesinde karşılaşılan zorluk yüzündendir. Mimar Sinan'ın yaptığı minare mâbedin kuzeybatı köşesine bitişik olup kürsü kısmı muntazam kesme taş ve tuğla dizileri halinde inşa edilmiştir. Prizma biçimindeki tuğla pabuç kısmı sadedir. Taştan bir bilezikle başlayan tuğla gövde çok köselidir. Ancak gövdenin bugün çok az bir parçası kalmıştır. Son cemaat yeri köşesindeki ile içerideki esas mihrap tuğladan yapılmış ve mukarnaslarla süslenmişti. Esas mihrabın malakârî kabartma bir süslemeye sahip olduğu çok az kalan izlerden anlaşılmaktadır. Ayrıca bu mihrabın etrafındaki duvarın herhalde XVI. yüzyıl çinileri ile kaplı olduğu, bu çinilerin harç üzerinde kalan izlerinden öğrenilmektedir. Yüzyılın başlarına kadar bu çinilerden bazı parçalar duruyordu. Duvarlarda Türk devrine ait yazı ve kalem işi nakışlardan belli

belirsiz bazı izler de halen farkedilmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

Aşıkpaşazâde, *Tarih* (Atsız), s. 119; Neşrî, *Cihannümâ* (Unat), I, 153; Sâî, *Tezkiretü'l-ebniye*, s. 29, 81, nr. 57; Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, III, 7; J. von Hammer, *Umblick auf einer Reise von Constantinopel nach Brussa*, Pesth 1808, s. 113; Katharina Otto-Dorn, *Das Islamische Iznik*, Berlin 1941, s. 9-13; Ayverdi, *Osmanlı Mi'mârîsi I*, s. 160; *Türkiye'de Vakıf Âbideler ve Eski Eserler*, Ankara 1986, IV, 206-212; C. Gurlitt, "Die Islamitischen Bauten von Iznik", *OA*, III (1912-13), s. 59-60; Khz. Papadopoulos, "He Nikaia.", *Ho en Konstantinopolei Hellenikos Philologikos Syllogos*, XXXIII, İstanbul 1914, s. 141-145; A. Sâim Ülgen, "Iznik'te Türk Eserleri", *VD*, I (1938), s. 55; Semavi Eyice, "Iznik", *STAD*, I (1987), s. 78-79, 96.

SEMAVİ EYİCE

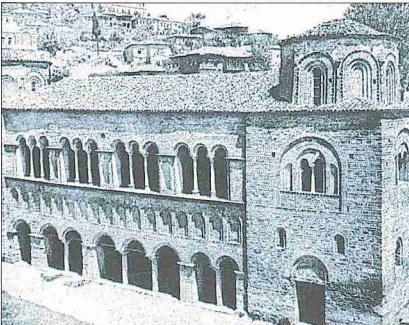
AYASOFYA CAMİİ

Yugoslavya'nın güneyinde bulunan
Ohri kasabasında
kiliseden çevrilen cami.

İlkçağ'da adı Likhnidon olan bu kasaba, IX. yüzyılda Okhrida (veya Akhris, Akhrida), Türk devrinde ise Ohri şeklini almıştır. Kesin tarihi bilinmemekle beraber Ohri'nin XIV. yüzyılın sonlarında fetholun-

duğu tahmin edilmektedir. İ. Hami Danişment bu şehrin 787'de (1385) Çandarlı Hayreddin Paşa tarafından alındığını kabul eder. Şehrin en büyük kilisesi olan Ayasofya'nın kimin tarafından camiye çevrildiği de tesbit edilememiştir. XVII. yüzyılda Ohri'den geçen Evliya Çelebi, hristiyan mahallesi içinde kaldığından cemaati olmayan ve ancak haftada bir defa cuma günü namaza açılan kiliseden çevrilmiş büyük Ayasofya Camii'nden bahseder. Mâbed o sıralarda biraz harap durumdaydı. Hatta Evliya Çelebi'nin ifadesine göre, burası hristiyanlarca pek kutsal sayıldığından, bazan cami hademelerine gizlice para verilerek içeride hristiyan âyini yapılmış. Ayasofya Camii, Ohri Yugoslav idaresine geçtikten sonra (1912) önce tekrar kilise yapılmış, arkasından da çok büyük ölçüde bir restorasyona tâbi tutulmuştur. İç duvarlarda Türk devri badanalari kazınarak altından fresko resimler meydana çıkarılmış, çatlayıp yana devrilmek üzere olan duvarlar çelik kablolarla çekilerek doğrultulmuştur. Bu işler yapılırken de Türk devrini ve bir süre cami olduğunu hatırlatan bütün izler ortadan kaldırılmıştır. Yapının batı cephesindeki sol kubbesinin üstüne oturtulmuş, şerefe çıkıntısı olmayan baca biçimindeki minaresi ile mihrabı kaldırılmıştır. Ancak Bizans devrinde yapılmış ikonostasisin parçalarından meydana getirilmiş olan minber 1961'de henüz yerinde duruyordu. UNESCO'nun yardımı ile gerçekleştirilen restorasyon projesinde ilk incelemeyi yapan iki İtalyan ve bir Fransız uzman, minber dağıtılarak yere döşenmiş bazı parçalar da çıkarıldıktan sonra kilisenin ikonostasis, ambon ve kiborionunun yeniden terkip edilmesini istemekle beraber, önce desen olarak bir deneme yapılmasını, eğer pek az tamamlama ile bu ameliye gerçekleşirse işe girilmesini tavsiye etmişlerdir. Gördüğümüzde, minberin mermerleri üzerinde eskiden Türkler tarafından yazılmış birçok hâtıra yazısı dikkati çekiyordu.

Ayasofya, çok eski bir bazilikanın temelleri üzerine IX-XI. yüzyıllarda üç sahnalı ve üstü ahşap çatılı olarak yapılmıştır. Fakat 1313-1314 yıllarında batı cephesi önüne sanat tarihi bakımından çok değerli bir bölüm eklenmiştir. Âdetâ bir saray cephesi gibi dışarıya sütunlarla ayrılmış kemerli açıklıklar ile bağlanan bu cephe, Osmanlı devri Türk sanatında Bursa'da Çekirge'de Hüdavendigâr İmarat-Camii'ni hatırlatmaktadır.

Ohri
Ayasofya
Camii'nin
zengin
bir cephe
düzenlemesine
sahip olan
batı
cephe-i
minberinden
bir detay
(S. Eyice
arşivi)